

Таным

Абай шығармаларындағы адресаттық құрылым

« 7

Абайдың «ел бағу, мал бағу, бала бағу, ғылым бағу» секілді тіркестері арқылы оның қоғамдық-әлеуметтік рөлдерден бас тартқанын байқаймыз. Ақыры соңында жазушылық қызметті тандайды. Мұның бәрі – Абайдың ішкі дискурсы, ішкі қарама-қайшылық дискурсы. Алғашында автор дискурсында пессимистік реңк басым болғанымен, соңында «ақыры осыған байладым...» деп, үміт артып, дискурсы оптимистік реңке ұласады. Автор осы қара сөзінде «Ел бағу? Мал бағу? Ғылым бағу? Соғылық қылып, дін бағу? Балаларды бағу?» деген риторикалық сұрақтар қойып, «бағу, жоқ, баға алмаймын» секілді қайталаулар мен «ел бағу – елге бағым жоқ, ғылым бағу – ғылым сөзін сөйлесер адам жоқ» сияқты антитезаларды пайдалану арқылы тыңдарманына ерекше ой салып, әсер етеді. Адресаттары – өзі және тыңдарман.

Өзінің поэзияға деген көзқарасын, өлең жазудағы мақсатын көрсететін туындысы «Мен жазбаймын өлеңді ермек үшін». Абай осы өлеңінде өзінің ақын ретіндегі миссиясын анық айтып, «көкірегі сезімді, тілі орамды, талапты ұғар» деген тіркестері арқылы адресатына да биік талап қояды. Демек автор өз туындысын екі адресатқа бағыттағайды. Бірі – өзі, яғни ақын, екіншісі – талапты жастар. Ақын ретіндегі миссиясы – жастарға ой салу екенін айтады.

Өзінің жастық шақта ғылымға көңіл көп бөлмегенін айтып өкінетіндігі жайында жазылған «Жасымда ғылым бар деп ескермедім» өлеңінің негізгі идеясының бірі – уақыттың қадірін білу, екіншісі – жастарды ғылыммен айналысуға шақыру. «Жасымда ғылым бар деп ескермедім, өзім де басқа шауып, төске өрледім» деген тікстерден мұндағы адресаттық құрылымның адресанты – жас Абай, ал «баланы оқытуды жек көрмедім, баламды медресеге біл деп бердім» деген өлең жолдарының адресаты – баласы, жалпы жастар.

Жалғыздық пен рухани күйзеліс идеясындағы өлеңінің бірі – «Көңілім қайтты достан да, дұшпаннан да» (Дүйсенбайұлы, 2016). Автор өлеңінде өзіне бағыттай отырып, өзін қоршаған әр әлеуметтік топ өкілдерінің теріс қырларын сипаттайды. Байлар, саудагер, естілер, надандар, бектер, қарындас, бір күшті, көп тентек, жасы кіші, үлкені, сұрамсақ деген секілді әлеуметтік топ, әлеуметтік жік, әлеуметтік қызмет пен рөлдерді жеке талдап, олардың теріс әрекеттерін сипаттайды. Демек мұнда автордың адресаты – тағы да өзі және оны қоршаған әлеуметтік орта.

Ақын болмысының күрделігін сипаттайтын өлеңі – «Өлсем, орным қара жер сыз болмай ма?». Бұл өлеңде ақын өзін жұмбақ тұлға ретінде баяндап, тірі мен өлі кезіндегі күйінен сыр шертіп, өзінің ішкі «менімен» тілдескендей болады. Сонымен қатар автор осы өлеңде «жүрегінің түбіне терең бойлай алатын» тыңдарманының болғанын қалайды. Ал ақынның өмірінің соңғы кезеңінің күйін сипаттап, қоғам мен уақыт алдындағы мазасыз ойларымен сөйлесетін өлеңі – «Қартайдық, қайғы ойладық, ұйқы сергек». Жас ұлғайғанда келетін рухани жауапкершілік пен өмірге деген көзқарас идеясына негізделген бұл өлеңнің адресаты – ақынның өзі. Философиялық әрі сатиралық сарында жазылған «Сегіз аяқ» өлеңінде «Алыстан сермең, Жүректі тербеп, Шымырлап бойға жайылған, Қиуадаң шауып, Қысынын тауып, Тағына кетіп қайырған. Толғауы тоқсан қызыл тіл, Сөйлеймін десең өзін біл» деп бастаған ақын адам сөзінің шығу жолын, қалай әсер ететінін, қандай құрылыммен аяқталатынын сипаттай келе, қоғамды, халықты сынай отырып, сөзін ұғар тыңдарманының болмағанына ренжіп, рухани жалғыздығына күйінеді. Автордың адресаттары тағы да – өзі және қоғам екені көрініп тұр. Абай Құнанбайұлының өзіне бағыттал а айтылған шығармалары – оның рухани күнделігі іспеттес. Бұл шығармаларының әлеуметтік мәні – ақынның өзіне үңілуі, миссиясын сезінуі, жалғыздық пен ар алдындағы жауапкершілігі, уақыт пен өмір философиясы туралы болып отыр.

Адресанттық құрылымның екінші түрі – автордың Жаратушыға қарата айтылған сөзі, яғни ақынның Алламен сөйлесуі, хақ жолын насихаттауы. Абай Құнанбайұлының Жаратушыға (Аллаға) бағытталған рухани, діни мазмұндағы өлеңдері мен қара сөздері бар. Ақын бұл туындыларында адам мен Жаратушы арасындағы байланысты, имандылық, хақ жолы, өмір мен өлім, имани гүл (үш сүю) туралы көзқарастарын айтады. Абай «Алланы да ақылмен таны» деген түсінігі арқылы діни фанатизмді емес, терең имандылықты, қорқынышты емес, сүйіспеншілікті, сыртқы діндарлықты емес, ішкі сенімді насихаттайды. Абайдың Алланы тануы – біліммен, махаббатпен, ақыл және жүрекпен іске асатын терең мазмұндағы рухани үрдіс. Абайдың шынайы иманның жүректе екенін насихаттайтын «Алла деген сөз жеңіл» өлеңінде Алланы ауызбен айтудың жеңіл болғанымен, шынайы иманның жүректе екендігін «Ынталы жүрек, шын көңіл, Өзгесі хаққа жол емес» деп көрсетеді.

Абайдың «Алланың өзі де рас, сөзі рас» деген өлеңінде Құдайдың бір, Құранның шын екені, сонымен қатар «Алла өзгермес, тағриф Алла еш жерде өзгермеді» деп Алланың мәңгілік екенін, «жарлық берді, ол сіздерге сөзді ұғарға» тіркесі арқылы құранның Алланың сөзі екенін растайды. Халыққа иманның асылы үш сүюсіз ораза, намаз, зекет, хаждың талассыз іс болса да, татымды жеміс бермейтіндігін түсіндіреді. Ақынның үш сүюін немесе имани гүлін зерттеу еңбектерінде «Адамның Алланы сүюі, адамзат пен хақ жолын сүюі» деп талдаса, «Абай ілімін білудің, түсінудің және қолданудың ғылыми негіздері мен теориялық тетіктері: мақалалар жинағы» атты еңбекте ақынның «имани гүл» концепциясы жаңа қырынан танылды. Мұндағы үш сүю: бірінші сүюші – Алла, екіншісі адам мен адамзат, үшіншісі – әділет. Бұл өлеңнің айтушысы (адресанты) – философ ақын, теолог-ғалым, тыңдаушысы (адресаты) – Жаратушыны танығысы келетін адам.

Абайдың адресанттық құрылымының осы түріне жататын басқа да өлеңдері, қара сөздері бар. Мәселен, имандылықтың орны жүрек екенін көрсететін діни-философиялық ойы 38, 27-ші қара сөздері мен адамның өмірлік жолындағы басты өлшемдерді сипаттайтын «Әуелде бір суық мұз – ақыл зерек» өлеңі. Қорыта айтқанда, Абайдың адресаты тек қана нақты бір әлеуметтік топ емес, метафизикалық кеңістікті қамтитынын көруге болады.

Ізгілік, адалдық, әділдік деген құндылықтарды айта отырып, адамзатқа бағытталған шығармалары. Абай Құнанбайұлының тек қазақ халқына ғана емес, бүкіл адам баласына ортақ, жалпыадамзаттық құндылықтарын насихаттайтын туындыларының орны ерекше. Бұл еңбектерінде айтушы тыңдаушысына адамның рухани кемелденуі, ақыл мен жүрек үйлесімі, махаббат, әділет, ар сияқты ұғымдарды талдап, қарастырады. Мәселен, біз жоғарыда талдаған «Алланың өзі де рас, сөзі де рас» өлеңінде «Адамзаттың бәрін сүй бауырым деп» деген екінші сүюдің мәні терең. Махаббатпен жаратқан адамзатты бауырындай сүюді насихаттай отырып, адам тіршілігінің негізі – махаббат, әділет екенін айтады. Қазақтың таным-түсінігінде бауырды сыйлау, құрметтеу, бауырлар арасындағы бүтіндікті сақтау – абыройлы іс. Ең жақын туыстықты билдіретін ұғым – бауыр. Бауыр басу, бауырына тарту, бауыры езілу, бауырын көтеру секілді тіркестердің өзі жағымды экспрессивті-эмоцияналды мән береді. Сондай-ақ «Бауыры бірге – атқа мін, бауыры бөлек – аттан тұс» деген халық арасындағы нақыл сөздің өзі бауыр сөзінің мәнін ашып тұр. Автор өз оқырманына адамзатты дәл осы бауырына арналған махаббатпен жақсы көру керектігін насихаттайды. Автордың дәл осындай адресаттық құрылымдағы келесі туындысы 38-қара сөзі. Мұнда адресат рухани ізденуші кез келген жан, адамзат. Бұл қара сөзінде жалпы адам табиғатын тануға қажетті өлшемдер беріледі. Кемел адам идеясын насихаттайтын «Әуелде бір суық мұз – ақыл зерек» өлеңі, адамның еңбек пен ізгілік арқылы жетілу жолдарын көрсететін 7-қара сөзі, жалпыадамзаттық мінезге арналған «Адамның кейбір кездері» және тағы басқа туындылары – әлемдік деңгейдегі гуманистік идеяларға негізделеді.

Автордың қазақ халқының тұрмыс-тіршілігіне, әлеуметтік жағдайын және тағы басқа мәселелер бойынша ұлтқа бағытталған шығармалары – адресанттық құрылымның ішіндегі ең көп тараған түрі. Автордың осы бағыттағы туындыларын талдай отырып, оның бірнеше әлеуметтік рөлді атқарғанын көруге болады. Автор тек ақын емес, қоғам сыншысы, халық тәрбиешісі, ағартушы ғалым, әке, күйеу, басқарушы ретінде сөз сөйлеп, шығармалары әлеуметтік сын, реформаторлық ой, рухани оятуға шақыру сипатында көрінеді.

Қалың елі, қазағы үшін ұлттық сана мен рухани серпіліске үндейтін туындылары – «Қалың елім, қазағым, қайран жұртым», «Сегіз аяқ». Бұл шығармаларында халықтың рухани тоқырауына жол бермей, оятуға тырысты. Сонымен қатар сол дәуірдегі кеңес үкіметінің жүргізіп отырған саяси-экономикалық ахуалын да түсініп, «өзімізді дей алмай өз малынды», «өз қолынан кеткен соң енді өз ыркын», «бірі қан, бірі май боп енді екі ұртын» деп шынайы жанашырлықпен айта отырып, айтушы тыңдаушысына тоқырау мен дағдарыстың алдын-алу жолдарын да жеткізді. Заман талабына сай өркендеу жолының кілті – білім мен ғылым екенін Абай «жасынан ескермес» де, түйсініп білді. Автор қазақ жастарын білім алып, оқуға, ғылымға ұмтылуға, тіл үйренуге үндеді. «Артық білім кітапта, ерінбей оқып көруге», «Ғылым таппай мақтанба», «Баламды медресеге біл деп бердім» және тағы басқа шығармаларында білімсіздік пен елді артқа тартатын теріс әрекеттерден бойын аулақ ұстауды айтады. Әлеуметтік әділдік пен теңдік идеясын ұсынатын «Болыс болдым мінеки», «Байлар жүр жиған малын қорғалатып» өлеңдерінде автор қазақ қоғамындағы шенқұмарлық, паракорлық пен әділетсіздікті әшкерелеп,

әлеуметтік теңсіздік пен озбырлықты сынап, әділ қоғам құруға ұмтылады. Бұл – қоғамдық реформаға ұмтылыс. Сонымен қатар автор халықты ар-ождан, намыс, мейірім, әділет, еңбек сияқты мәңгілік моральдық құндылықтарды сақтауға үндейді. «Еңбек етсен ерінбей» деп, халықты еңбек етіп, кәсібін менгерген елге айналу керектігін көрсетеді. Бұл – экономикалық сананы қалыптастыру болып табылады. Абайдың халқына арналған шығармалары – қоғамның саяси-әлеуметтік, рухани диагнозы іспеттес. Абай тек қоғамның диагнозын ғана көрсетпей, одан арылудың жолдарын да нақтылап берген. Адресант-автор адресат-халқына арнаған сөзінің басты мәні: ұлтқа ой салу, ояту; әлеуметтік әділет орнату; білім мен парасатқа үндеу, рухани-этикалық жаңару, қоғамдық сана қалыптастыру. Автордың осы айтылған сөзінің мәні бүгінгі күнде де өз өзектілігін жойған жоқ. Абайдың осы адресаттық құрылымындағы туындыларының өзін іштей бірнеше әлеуметтік топтарға бөліп қарастыруға болады. Адресат – қара халық, жастар, бай, кедей, билік иелері, замандасы, болашақ оқырман және тағы басқа Ал, Абайдың адресант ретіндегі әлеуметтік тұлғалық бейнесі де көп қырлы: ақын ретінде – поэзия тілімен, философ ретінде – терең идеялар ұсынады, ұстаз ретінде – өсиет, насихат, тәрбиелік мазмұнды көзқарастары, азамат ретінде – қоғамдық ой мен сыни пікірлері, теолог ретінде – діни-философиялық танымды жеткізеді.

Абай сөзіндегі немесе шығармаларындағы адресат-адресант, автор-оқырман, айтушы-тыңдаушы ұғымдары – көркем коммуникация мен мәтін прагматикасы тұрғысынан маңызды категориялар. Осы категорияларды талдау арқылы Абай шығармаларының коммуникативтік құрылымын, мәнмәтіндік деңгейін және қабылдау кеңістігін жан-жақты түсінуге мүмкіндік береді.

Абай шығармаларындағы адресаттық құрылымдар мен әлеуметтік мағынаны прагматикалық, дискурстық талдау әдістері арқылы талдау жүргізілді. Осының негізінде келесідей нәтижелерге қол жеткізілді:

Абай сөзінің адресаттық моделінің көпқабатты болуы (өзіне бағытталған, Жаратушыға бағытталған, ұлтына бағытталған, адамзатқа бағытталған);

Абайдың адресант ретіндегі әлеуметтік тұлғалық бейнесінің көп қырлы екені (философ, ақын, лауазымды тұлға, әке, ұстаз, азамат, теолог, сүйген жар);

Әлеуметтік кодтардың тіл арқылы адам санасына әсер етуі (ақыл, қайрат, жүрек);

Қара сөздер мен поэзияның прагматикалық әсер ету құралы ретіндегі сипаты.

Мақалада қарастырылған 4 негізгі адресаттық құрылымның классификациясы 1-кестеде көрсетілген:

№	Адресат түрі	Қосымша типтер	Мысалға алынған шығармалары
1	Өзіне бағытталған	Ішкі сөз, рефлексия	Мақсатым – тіл ұстартып, өнер шашпақ; Мен жаз-баймын өлеңді ермек үшін және тағы басқа
2	Жаратушыға бағытталған	Трансцендентті адресат, діни дискурс	Алланың өзі де рас, сөзі де рас.
3	Ұлтқа бағытталған	Жастар, билік, халық, жар, ер балалар, қыз балалар	Қалың елім, қазағым, қайран жұртым; Болыс болдым міне-ки және тағы басқа
4	Адамзатқа бағытталған	Гуманистік ойлар мен тілдік бірліктер	Адамзаттың бәрін сүйі, бауырым деп

Абай шығармаларына лингвистикалық және адресаттық құрылым бойынша талдау жасау арқылы бір туындысының бірнеше адресаттық құрылымға тиесілі болатынын анықтадық. Алдағы уақытта Абайдың 192 поэзиясы мен 46 қара сөзін 4 адресаттық құрылымға нақты жіктеп, ұлттық дискурс пен кәзіргі заман тіліндегі моральдық код арасындағы сабақтастықты анықтауға болады. Зерттеу нәтижелері қазақ тілі мен әдебиетін оқытуда, ұлттық идеологияны қалыптастыруда, сөзтану мен тілдік прагматика саласын кеңейтуде қолданыс табуы мүмкін.

Балмира МЫРЗАБАЕВА,
М.Х.Дулати атындағы Тараз
университетінің аға оқытушысы.

• ХАБАРЛАНДЫРУ •

Өзіңізбен бірге жеке куәлігіңіз болуы тиіс.

Ашық жиналысты өткізу мерзімі қоғамдық тыңдауларға қатысушылардың шешімі бойынша қатарынан бес жұмыс күніне дейін ұзартылуы мүмкін.

Жоспарланған қызметтің бастамашысы-MQ EMIRATES Group LTD жеке компаниясы., БСН 241140900418. мекенжайы: ҚР, Астана қаласы, Сарыарқа ауданы, Жеңіс даңғылы, № 5/1 үй, тұрғын емес үй-жай 1, телефон: 8 (707) 742-36-57, e-mail: srs_ali@mail.ru.

Жобалық құжаттаманы әзірлеуші «Elementa» ЖШС, БСН:231040011222, мекенжайы: ҚР, Астана қаласы, НҰРА ауданы, Қорғалжын тас жолы көшесі, 25 үй, 36 пәтер, тел.: 8 (707) 122-12-99, e-mail: aliya_alaguzova@mail.ru.

Қоғамдық тыңдауларға шығарылатын материалдармен, содан кейін және жарияланған қоғамдық тыңдаулар хаттамасымен ақпараттық жүйенің сайтында танысуға болады <https://ndbecology.gov.kz/>, сондай-ақ ЖАО сайтында <https://www.gov.kz/memleket/entities/zhambyl-tabigat>. «қоғамдық тыңдаулар» бөлімінде.

Жоспарланған қызмет, қоғамдық тыңдаулар өткізу, жоспарланған қызметке қатысты құжаттардың көшірмелерін сұрату туралы қосымша ақпаратты мына телефондар арқылы алуға болады: 8 (707) 122-12-99 және e-mail: aliya_alaguzova@mail.ru.

Ескертулер мен ұсыныстарды: «Жамбыл облысының Табиғи ресурстар және табиғат пайдалануды реттеу басқармасы» ММ мына мекенжайлар бойынша қабылдайды: upr.taraz@zhambyl.gov.kz сондай-ақ ақпараттық жүйе платформасында.

КӨЗ ХИРУРГИЯ ОРТАЛЫҒЫ

Көз ауруларын анықтау және емдеу

Лазермен көздің

көруін түзету

✓ Миопия

✓ Гиперметропия

✓ Қылилық

✓ Шел басу

✓ катаракта)

✓ Фактоэмальсификация

✓ (тірісіз хирургия)

✓ Глаукома

Лазерлік хирургия және пластикалық операция

Тараз қ. Абай даң., 277 ☎ +7 7262 540 540 📠 +7 7750 540 540

e-mail optimed@mail.ru www.optimed.kz

№15019408 Мем.лицензия Жамбыл облысының Денсаулық сақтау басқармасымен 02.11.2015ж. берілді

ҚҰРМЕТТІ ЖАЗЫЛУШЫЛАР, АУДАН ТҮРҒЫНДАРЫ!

«Қазпошта» АҚ

Жамбыл облыстық филиалы
осы жылдың 6 қазанынан бастап
2026 жылға арналған «Жазылым
компаниясының» ашылатындығын
хабарлайды

Құрметті оқырман қауым, сүйікті басылымдарыңызға дер кезінде жазылуды ұмытпаңыздар!

ҚОСЫМША СҰРАҚТАРЫҢЫЗ БОЛСА
БАЙЛАНЫС ТЕЛЕФОНДАРЫ:

Жазылым бойынша: 8 (7262) 999-318,
ішкі. 78077, 78078;

Жеткізілуі бойынша: 8 (7262) 999-323,
ішкі. 78084, 78066;

E-mail: zhanat.ashirimbet@kazpost.kz

«Aq jol»-дың

жарнама қызметі

☎ телефон/факс: 8 (7262) 43-32-50

✉ ak-jol-taraz@rambler.ru

Ералы Түребекович Тулегеновтың 2025 жылдың 16 мамырында қайтыс болуынан кейін мұрагерлік ісі ашылып отыр. Осыған орай, марқұмның мұрагерлері мұрагерлік істі рәсімдеу үшін осы хабарландыру жарияланған күннен бастап бір ай мерзім ішінде Жамбыл облысы, Тараз қаласы, Қолбасшы Койгелді көшесі, №160Б үйде орналасқан нотариалдық кеңсеге (нотариус Жанна Каримовна Тунгатарова) жолығулары қажет.